

Нено Неделчев (Габрово, България)

Марияна Парзулова, Именуването на българите.
Енциклопедия. Бургас, изд. “Димант”, 2010

РЕЦЕНЗИЯ

Трудът на доц. дфн Марияна Парзулова представя енциклопедия на най-употребяваните и най-важните за българската ономастика термини на българската антропонимия.

Включените термини определят всички категории антропоними, използвани от българите. Вниманието е върху типологията на явленията, в чийто класификационен подход се изчерпват типове народни и книжовни имена на българите в диахронията от близкото минало (османски период) до днес. Въведени са и типовете, които прецизният анализ би определил като изключения. Срв. някои от терминологичните определения:

Глотофагия. Остра форма на *езиков конфликт*: *езикови конфликти*, *междуетикови конфликти*, чието предназначение като езикова политика е потискане на езика на малцинството.

В историята на българската ономастика глотофагията е регистрирана в няколко възродителни процеса, при които представителната ѝ демонстрация беше забраната на майчините имена и промяната им с административни имена както на лица, така и на обекти и явления.

- по гр. *ἔλωττα* ‘език’ и *φάγος* по *φάγομαι* ‘ям, изяждам’; термин в социолингвистиката.

Епонимия. Епонимът в българската ономастична литература означава име на лице, произведено от име на народ, племе, род по пътя на обичайното съприемане. Вождът на етническа единица става представител на означения чрез нея народ, племе, род. Някъде терминът е имена: вожд, репрезентант на народ, племе, род (Ономастика

України та етногенез східних слов'ян, Київ, 1998, 19). Доскоро погледът към епонимията беше буквално “обратен”: предполагаше се, че по името на вождя се нарича народът, като се имаха предвид такива имена като *узбеки* по името на хан *Узбек* (Златната орда); *османи* : *османци* по името на хан *Осман* на туркменското племе *кай* и под. (да се прави разлика от имена тип *боливарци*, които не са по името на *Симон Боливар*, а жителски: катоikonими от *Боливия*). Тази постановка е застъпена в статията за *епоним* при О. С.Ахманова. Словарь лингвистических терминов. М., 1969.

Епонимията като явление, при което вождът чрез името на народа, племето, рода става репрезентат на етническата единица, е *общоезикова универсалия*. Записана е рано като феномен на човешкото познание за етноса. Напр., *епоними* са имената на историческите личности *Агатирис*, *Андрофаг*, *Будин*, *Гелон*, *Нерв*, *Савромат*, *Скит* и под. срещу етнонимите: *агатирис*, *андрофаги*, *будини*, *гелони*, *неври*, *савромати*, *скити* – при Птоломей (100–168 пр. н. е.) (по Ономастика, с. 19).

Идеографско име. *Книж.* Име със знаков идеологически характер. При всички положения е книжно. При **всеки** синхронен страт принадлежи към политическия език на времето.

Безспорно първото българско идеографско име е *Свобода* : *Свободка*, вж. Г. Господинов. *Аз живях при социализма*. С, 2009.

Три сестри в едно семейство се наричат *Борба*, *Побѐда*, *Вяра*.

Избор на име. Терминът се въведе по време на възродителните процеси след 1960 г.; под него всъщност се криеше *административното поставяне на име* на цигани, помаци и турци. След 1989 г. *изборът на името* стана политически термин и се защити с постановление и законово като право на всеки гражданин на българската държава: *право на избор на име* (Дума 63,1990,5)

Срв. и определенията за по-редките типове:

Абдулазите. Исторически и ономастичен термин, с който се наричат всички българи, ислямизирани със служебното бащино име – ‘син на *Абдулах*’, букв. ‘син на *роба на Аллах*’. С *Абдулах* ‘роб на Аллах’ се избягва невернишкото име на бащата на ислямизирания, когато той е останал християнин или вече е покойник, тип *Иван*, *син на Стойко* : ***Ибрахим***, *син на Абдулах*.

- терминът при Радушев (Ислямизация, с. 18).

Дигнитоним. Това е приповдигнато име, почетно прозвище, което не се приема за прякор. Дава се, за да подчертае висок произход, почетно място на лице в обществото за заслуги към народ, класа, партия, наука и под.

Дигнитонимите имат преди всичко *народен характер*. Създават се спонтанно в народна разговорна среда. Носят очарованието на народа от личността, от нейните действия и заслуги в обществена полза.

Трудно е да се каже кой е първият записан *дигнитоним* в историята на българската антропонимия. Сякаш е предимето свети: *Свети: Светец*, дадено в X в. на *Свети Иван Рилски*, преди да бъде канонизиран, после на свети Никодим от Тисман, на католическия български народен светец Стефан Бонгардец, признат за такъв от католическата църква изключително късно в края на XX в. (повече при Т. Балкански. С българско име..., с. 87) като Свети Ишван Понгарц. Добра илюстрация за дигнитонимите на Захари Стоянов има при Н. Неделчев. За имената на летописеца в неговата книга “Език свещен”. Велико Търново, 2008, с. 179–180.

Вж. пример за дигнитоним:

Цар Освободител. Името за руския император Александър II се появява по време на руско-турската война от 1877–1878 г. Сред българите е пусната приказната мътва за предзнаменование, че Цар Освободител ще освободи България “лето 1876”.

Българите мислят, че те са създали това почиттелно име за руския император Александър II. Всъщност името е в практиката на руската царствена дигнитонимия, където следва по време името на Александър Благословени (Благословенный) за император Александър II.

В някои руски антропонимични трудове името се обяснява с това, че този цар (Александър II) “освободил” руските селяни от крепостничеството. Всъщност е за Руско-турската война от 1877–1878 г., когато освобождава част от българския народ от османско владичество.

Така изработен, словникът е с относително определение, защото много от термините са с характеристика и на словосъчетание, напр.: *Заблуждаващи имена, Западняшко име, Историческо име*; дори на изречения, срв.: *Антропонимофагията като явление в българската*

антропонимия, Единственото българско лично име в световния интернационален антропонимикон, Българските фамилни имена в гръцкия държавен антропонимикон.

Читателят по принцип е любознателният българин. За него научният стил е омокотен до презентацията на университетската лекция по терминология. В този смисъл трудът е сериозно учебно помагало за студенти, аспиранти и безспорен енциклопедичен лексикографски труд за българските ономасти и езикови археолози.

Аз бих поставил заглавие на труда *Всичко за имената на българите като типология*. С ясното съзнание съм, че малко ще бъдат случаите, невъведени в речника. Отпратките улесняват за ориентирани в многообразното терминологично определение, срв.:

География на име. Екстралингвистична информация на район, където е регистрирано името или откъдето произлизат неговите носители, вж. и *история на име*.

Флорално име. Вж. *Цветните имена на българите*.

Именуването на българите е заглавие, ангажирано към демографския термин *нация*. Това означава, че именуването напуска народността на българите, където са типичните видове имена като:

Бащино име. Термин в народната и научната ономастична терминология за означаване на второто име в триименната система на българите, което винаги или в преобладаващите случаи е името на бащата, напр. Иван *Стоянов* Драганов, Тодор *Василев* Георгиев. Изключенията са когато по различни причини бащиното име се заменя с майчино, дядово, случайно избрано и пр. Бащиното име е официално в именната формула на българина. При жените в миналото на негово място е стояло мъжовото име. вж. и *проепоним*.

Прякор. Всяко допълнително име на лице, обикн. с негативна оценка, което често има за етимон нарицателно, напр.: *Прасето, Кратуната, Лудият* и т. н.

Майчино име¹. В нар. терминология – име на майката.

// по майчино име се вода, казвам, пиша. Употребява се, когато дадено лице се представя с бащиното и фамилното име на майката, напр.: *Петър Иванов Бостанджиев*, по майчино име Петър Велев Маринов, майка – *Мария Велева Маринова*.

Майчино име². Определение за име, насила променено с българско по време на Възродителните процеси: цигански, помашки и турски; *предвъзродително име*;

- терминът се появи през 1989 г. на митингите, когато помаци, български турци и турски цигани издигнаха лозунга: „*Искаме си майчините имена*”.

Проепоним. Всяко бащино име във функция на фамилно име.

Нацията въвежда в терминологичното си значение съвкупността от основен народ и други етнически групи. Така в труда са представени:

1) именуването на етнографските групи на българите като католици, помаци и др., напр.:

Именуване при българите павликяни : българските католици.

По темата е създадена монографията на Людвиг Селимски „Християнските имена у българите католици” (Катовице, 1999). Интерес за именуването на българите представлява частта “Проникване и разпространение на католическите имена у българите” (с. 28 и сл.; срв.:

„Сред личните имена у българите се обособява един хронологично-етимологичен слой, който, макар да се свързва с културноисторическия и хронологично-етимологичен слой на християнските имена, все пак значително се различава от него по редица особености. Става дума за католическата съставка на българската християнска личноименна система...”

Отделни имена, характерни за римокатолическия календар, започват да проникват в българския език още от втората половина на XIX в. насам чрез преводи на творбите на някои западноевропейски писатели, но по-масовото им разпространение трябва да се отнесе към епохата след Освобождението. Такъв е пътят на проникването на *Геновева*, *Маргарита*, *Емил* и др. Техният брой и честота нарастват през първите десетилетия на XX век, особено след въвеждането на киното. Такива имена се появяват най-напред в столицата, а след това и в по-големите градове – в по-отворени за културни влияния обществени среди и без каквато и да било връзка с вероизповедната ориентация на носителите им. Впоследствие те бавно и постепенно се разпространяват неравномерно из цялата страна като модни. Тук се абстрахираме от тези имена.

Български помашки имена. Това са особен тип български антропоними, които са произведени по българските именни модели от корановите имена.

Помаците са първата нехристиянска конфесионална група на българския народ. Нейната антропонимия е била предмет на епизодични бележки при много изследователи като С. Шишков, П. Петров, Н. Мизов, К. Василев и др.

Опит за цялостно проучване обаче не съществува. Само чрез изследването на тази онимна подсистема в именника на българите може да се стигне до съществени резултати на езиковата археология.

Българските ономасти в миналото, напр. Г. Вайганд, църковните ономасти, Ст. Илчев и Н. Ковачев съзнателно не включиха помашките имена и така създаваха ономастичната предпоставка за уж техния небългарски характер. Щом са имена на българи, съвсем естествено е да бъдат български антропонимни знаци. Етимологията на името няма значение. По същия начин се определят като български заемките от еврейски и гръцки език, напр.: *Христо, Елена, Константин, Стефан, Георги, Иван, Ана* и под.; от рус. – *Степан, Сергей, Олга, Татяна* и под., които никой не определя за небългарски или интернационалните имена като *Мария, Виктор, Емануел, Ричард* и под. Освен това в този случай не става въпрос дори за *помашко име по корана*, което е негово официално лично име. и което помакът употребява единствено в джамията, а ходжата го напомня при смъртта. В останалата част на битието българският помак си служи с т. нар. помашко име, което е *българизиран вариант на кораново име*, а в последно време и на тюркско име от турския именник. Българизацията се състои в “обработване” на чуждото име с български *имеобразователни средства, мелодия, модел*, в някои случаи и калкиране.

2) именуването на етническите групи сред българите, напр.: турци, евреи и др., вж.:

Именуване при българските евреи. Не се различава от практиката на световното еврейство.

Евреите никога не кръщават новородено дете по името на жив роднина. Вярват, че ангелът на смъртта ще вземе внука вместо дядото.

При българските евреи не съществува проепонимният модел: в тяхната практика не съществува промяната на фамилното, родовото име за сметка на *бащиното име*, което като *дядово* да заживее с функциите на дъщерно фамилно име, напр.: *Самуел Емануел Леви*, чието дете, напр. може да почне да се именува *Моше Самуел Емануел*. Тази практика обаче е била възможна в далечното минало.

Фамилните имена, които по същество са старинни родови имена, се наследяват и свързват всички евреи по света, които принадлежат към стар фамилен род. Тези имена на българските евреи авторитетно са изписани от *Исак Москона*. За произхода на фамилните имена на българските евреи, вж. *Годишник на Обществена културно-просветна организация на евреите в НРБ, Годишник*, г. II, кн. 1, т. 2. С., 1967, с. 111–137. Посочени са роднините със същото име в другите страни, напр. *Венвенисти /125/* е на шпаньоли по име на испански град; името е с УВ *Венвистер*. Двете имена освен в България са регистрирани в Драма, Одрин, Тетуан, Макри, Родос, Кавала, Скопие, Солун, Цариград. Букурещ, Белград.

С особено задоволство рецензиращият регистрира терминологичното внимание към новите типове имена сред българите, напр.:

- имена след гурбет, срв.:

Гурбетчийското име на българите. Българската антропонимия се нуждае от този клас имена, защото те присъстват предимно в личноименната система, откъдето преминават и в класа на фамилните имена. Създават се предимно от бащата гурбетчия, който е бил впечатлен от обективна реалност с конкретно име в областта, страната, където е бил на печалба.

Единствената бележка за тези имена е при Ст. Илчев (РЛФИВ, с. 367), където се изброени: *Океан, Американ, Африкан*. Такива имена в българската антропонимия безспорно са: *Кавказ*, ДФ на Кавказ, създадено от българи градинари, работили в Кавказ, с друго обяснение при Илчев (с. 230). Друга имеобразователна степен на гурбетчийските имена са отойконимните форми, често откатойконимни като *Брашованов, Брашованлиев* – за гурбетчии в *Брашов*, Трансилвания; *Стамболиев* : *Стамболийски* в *Стамбул* : *Истанбул*; *Седмиградски* в *Седмиград*, *Сибиу*, Трансилвания; *Букурещлиев* – по Букурещ; *Измирлиев* – по Измир, Смирна, Турция; *Александрийски*

– по *Александрия* в Египет, където има няколко български гурбетчийски центрове и мн. др.

- имена-макаронизми, срв.:

Макаронически имена. Имената-макаронизми се създават с преднамерена контаминация на български и чужди елементи с цел постигането на определени обикновено комични стилистични и семантични възприятия и представи. В повечето случаи притежават отрицателен оценъчен знак и са с казионална природа в книжовната реч. Контекстово зависими са.

Терминът е на Й. Трифонова, Смехът при тоталитаризма. I. Осмиване чрез името в: Езикът на тоталитарното общество, С, 1966, с. 83 и сл. Създаден е по *макаронизъм*, *макаронически*, вж. *Алй Алйлов* на *Александър Лилов*, секретар на БКП, върнал турските имена след края на Възродителния проце; *Андрей Карлович* за небългарското в биографията на Андрей Луканов, бивш министър-председател на България.

- имена-еднодневки, срв.:

Име-еднодневка. Обикновено вид майтапчийско име, вж. създадено за нуждите на мига, деня, което впоследствие се изоставя и забравя, т. е. не се локализира като прозвище, срв. напр. *Ибрям Костооглу* за премиера *Иван Костов*, *Теодосий Симеонов: Тусун Къотек* (министър на правосъдието, който посегна с ръка на журналист) и под.

В заключение трябва да заявя, че рецензираният труд е важен за българската наука и за българската култура труд, който по нов за българската ономастика начин определя антропонимното в ономастичната зона. Всички енциклопедии са едни от най-полезните лексикографски трудове за българската образователна система и за българското познание на света. В конкретния случай мога да кажа, че Марияна Парзулова е подредила по азбучен ред познанието за имената на българите. Считам, че този труд е ценен, полезен и с публикуването си запълва една празнина в българската ономастична наука.